

Viti i XVI-të i Botimit, Nr.1

Qershor 2024

TEKNIKA BIHEJVJORISTE NDAJ FENOMENIT TË KORRUPSIONIT

Adriana Zefi*, Kejsi Mihaj*, Xhensila Xhelili***

Departamenti i Psikologjisë së Përgjithshme,

Fakulteti i Shkencave Shoqërore,

Albanian University

Abstrakt

Biheviorizmi është një qasje sistematike me qëllimin e kuptimit të eksplorimit dhe analizimit të sjelljes njerëzore. Teknikat e biheviorizmit i referohen strategjive dhe ndërhyrjeve të dizajnuara dhe strukturuar për të ndikuar në sjelljen individuale dhe grupore duke kuptuar faktorët themelorë psikologjikë dhe socialë që nxisin vendimmarrjen. Ndërkohe korrupsioni është një fenomen i komplikuar dhe me shumë dimensionë, paraqet sfida të rëndësishme për shoqëritë në të gjithë botën, duke zbehur besimin në institucione, duke penguar zhvillimin ekonomik dhe duke ndihmuar në përhapjen e përçarjeve sociale. Adresimi i korrupsionit kërkon një qasje të përmbajtshme që kombinon masat ligjore, institucionale dhe shoqërore. Strukturat ligjore, përfshirë ligjet dhe rregullat kundër korrupsionit, ofrojnë një bazë për ndjekjen e përgjegjësishëm të autorëve dhe për të parandaluar sjelljet e korrupsionit. Në luftën kundër këtij fenomeni shumë modalitete mund të gjejnë terren, por një ndër modalitetet ky shume studime jane referuara eshte qasja biheviorale, konceptet dhe teknikat qe e perkufizojne. Ky abstrakt eksploron përdorimin e teknikave të biheviorizmit në ndërhyrjet kundër korrupsionit, duke analizuar se si parime të tilla mund të aplikohen për të ndikuar në sjelljen e individëve dhe organizatave që janë të përfshirë në zhvillimin e këtij fenomeni. Disa teknika të biheviorizmit përfshijnë përforsimi pozitiv, shuarja, formësimi, dallimi, përgjithësimi dhe modelimi. Qëllimi i këtyre teknikave është krijimi i një mjedisi ku përgjegjësia dhe transparenca janë vlerësuar dhe promovuar. Duke e bërë të qartë se çdo veprim dhe vendim është i vlerësuar dhe monitoruar, individët janë më të kujdesshëm në veprimtarinë e tyre dhe përballen më mirë me presionin social për të vepruar në përputhje me parimet e integritetit.

Fjalë çelës: *Korrupsioni, Biheviorizmi, Teknikat biheviorale.*

BEHAVIORAL TECHNIQUES TOWARDS THE PHENOMENON OF CORRUPTION

Abstract

Behaviorism is a systematic approach aimed at understanding the exploration and analysis of human behavior. Behavioral techniques refer to the strategies and interventions designed and structured to

influence individual and group behavior by understanding the fundamental psychological and social factors that drive decision-making. Meanwhile, corruption is a complex phenomenon with many dimensions, presenting significant challenges for societies worldwide, eroding trust in institutions, hindering economic development, and contributing to the spread of social divisions. Addressing corruption requires a comprehensive approach that combines legal, institutional, and societal measures. Legal structures, including laws and regulations against corruption, provide a basis for holding perpetrators accountable and preventing corrupt behavior. In the fight against this phenomenon, many modalities can find ground, but one of the modalities many studies have referred to is the behavioral approach, the concepts, and techniques that define it. This abstract explores the use of behaviorist techniques in anti-corruption interventions, analyzing how such principles can be applied to influence the behavior of individuals and organizations involved in this phenomenon's development. Some behavioral techniques include positive reinforcement, extinction, shaping, discrimination, generalization, and modeling. The aim of these techniques is to create an environment where accountability and transparency are valued and promoted. By making it clear that every action and decision is evaluated and monitored, individuals are more cautious in their activities and better equipped to deal with social pressure to act in accordance with integrity principles.

Keywords: *Corruption, Behaviorism, Behavioral techniques.*

Hyrje

Psikologjia e korrupsionit shqyrton në thellësi ndikimin psikologjik dhe kulturor në sjelljen korruptive të individëve. Në esencë, ky punim shpalos disa elemente kyçe që formojnë kulturën dhe sjelljen e korrupsionit në nivele të ndryshme të shoqërisë. Në fillim, analizohet ndikimi i proceseve mendore dhe emocioneve në vendimmarrjen e individëve, duke përfshirë mënyrat e ndryshme të menduarit dhe perceptimet e rrezikut dhe përfitimeve. Në veçanti, shqyrtohen faktorët si efekti i mbingarkesës, rikthimi, mungesa e resurseve, provat sociale dhe konfirmimi i paragjykimeve, të cilat të gjitha mund të ndikojnë në vendimet korruptive. Pastaj, trajtohet dallimi midis niveleve të ndryshme të korrupsionit, duke përfshirë korrupsionin në nivelin e lartë dhe të ulët, si dhe kategoritë e ndërmarra për të klasifikuar sjelljen korruptive si korrupsion efektiv, korrupsion me parim bamires, korrupsion me parim dashakeqes dhe korrupsion vetë-përforsues. Përfshirë në këtë analizë është edhe ndikimi i kulturës në korrupsion. Përmes studimeve të ndryshme, demonstron marrëdhënien midis kulturës dhe nivelit të korrupsionit, duke përfshirë elemente si fuqia, maskuliniteti, individualizmi, dhe distanca e pushtetit, të cilat të gjitha mund të influencojnë sjelljen korruptive në një shoqëri. Punimi gjithashtu vë në dukje pasojat negative të korrupsionit për ekonominë, duke përfshirë zgjerimin e ekonomisë në hije, prishjen e mekanizmave konkurrues të tregut, përdorimin joefektiv të fondeve buxhetore, rritjen e çmimeve dhe përkeqësimin e klimës së investimeve. Për të luftuar korrupsionin, qasja bihejvloriste përmendet si një mjet i rëndësishëm, duke u fokusuar në kuptimin kompleks të vendimeve të individëve, kontingjencën e korrupsionit, komunikimin e informacionit dhe dimensionin social të korrupsionit. Në përfundim, ky punim ofron një qasje të gjërë dhe të hollësishme të fenomenit të korrupsionit duke integruar perspektivën psikologjike, kulturore dhe ekonomike. Nëpërmjet kësaj analize të thelluar, synohet të ofrohet një kuptim më i thellë dhe tërësor i shkaqeve dhe pasojave të korrupsionit për shoqërinë dhe ekonominë.

Metodologjia

Ky punim shkencor është rishikim literature ku është analizuar literatura ekzistuese në fushën e psikologjisë së korrupsionit, duke ndihmuar në zhvillimin e kuptimit të thellë dhe në identifikimin e hapave të mëtejshëm për hulumtim. Rishikimi i literaturës na siguron një imazh të përgjithshëm të njohurive ekzistuese mbi faktoret që ndikojnë në pjesëmarrjen në korrupsion, llojet e korrupsionit, ndikimi që ka kultura në këto fenomene, pasojat negative në ekonomi, si dhe si mund të perdoret qasja bihejvloriste për të shmangur dhe luftuar korrupsionin. Pas kerkimeve në artikuj të ndryshëm është

dhënë permbledhja rreth kesaj teme.

Psikologjia e korrupsionit

Një grup i kërkimeve empirike në psikologjinë sociale dhe ekonominë sjell në pah se vendimmarrja është e ndikuar nga përdorimi i tepërt i intuites së gabuar dhe zgjidhjeve të shpejta mendore (Rusch 2016), si dhe nga presioni social. Kjo nuk do të thotë se individët nuk marrin vendime në bazë të një kalkulimi racional të kostos dhe përfitimeve, por përkufizimi i kostove dhe përfitimeve është ndoshta më pak i bazuar në logjikë dhe më shumë në emocione. Duke ndjekur dikotomine e Kahneman-it (2011) midis një mënyre të menduarit që është e shpejtë, instiktive dhe emocionale; dhe një mënyre të menduarit që është më e ngadalshme dhe logjike, Kahneman identifikon lloje kyçe të intuites së gabuar dhe zgjidhjeve të shpejta mendore që mund të ndikojnë në individët në pjesëmarrjen në korrupsion (Rusch 2016):

- Efekti i mbingarkesës: kur besimi subjektiv i një personi në vendimet e tij ose të saj është më i madh se saktësia objektive e atyre vendimeve. Ky mund të evoluojë në deformimin e vetë-perceptimit në çështjet etike dhe të krijojë një hendek midis mënyrës se si njerëzit besojnë se do të vepronin dhe se si ata vërtet vepruan, veçanërisht në rrethana të pavendosura ose në presion të lartë (Rusch 2016).
- Rikthimi: ideja e kthimit të asaj që një person tjetër ka bërë për ne mund të bëhet një hyrje e lehtë për të influencuar individët dhe për t'i përçarë ata në korrupsion.
- Mungesa: fakti që një aset ose burim kyç është i disponueshëm për një periudhë të kufizuar kohe mund të shkaktojë dobësitë njerëzore për shortcut-ë, veçanërisht kur individët perceptojnë që zgjedhja e tyre e lirë në diçka me vlerë është e kërcënuar, duke i bërë ata të dëshirojnë atë edhe më shumë (Rusch 2016). Kur ka mungesë dhe presion kohor, sjellja etike bëhet më e mundur.
- Provë sociale: ndodh kur njerëzit supozojnë se sjellja e të tjerëve është e saktë në një situatë të caktuar. Në situata të pavendosura kur njerëzit nuk dinë mënyrën e duhur për të vepruar, individit i drejtohet sjellja e të tjerëve duke supozuar se ata dinë më shumë dhe më mirë. Për shembull, në një situatë ku ka rrezik të korruptohet dhe askush nuk bën asgjë për ta parandaluar, mund të kuptohet që nuk vlen të bësh asgjë dhe, kështu, të çojë subjektin të vendosë të mos marrë asnjë veprim.
- Konfirmimi I paragjykitimit: është tendenca për të kërkuar dhe për të favorizuar informacion që konfirmon bindjet e mëparshme të një personi. Ky mund të pengojë ose të kufizojë një individ të veprojë në bazë të perceptimit të tij ose saj për etikën e dyshimt në disa transaksione, dhe në vend të kësaj, bën që personi të kërkojë dhe të pranojë shpjegime më të pafajshme për veprimet e korrupsionit.

Përveç kësaj, literatura për psikologjinë e korrupsionit identifikon faktorë që influencojnë se si individët interpretojnë, procesojnë dhe organizojnë informacionin, si fuqia dhe perceptimet për rrezikun, përfitimi personal dhe vetëkontrolli, emocionet dhe narrativat e racionalizimit (Dupuy dhe Neset 2018). Sipas literaturës, individët në pozicione të fuqishme, si dhe ata që përfitojnë personalisht dhe kanë vetëkontroll më të ulët, kanë më shumë gjasa të vepronin në mënyrë korruptive (Dupuy dhe Neset 2018). Narrativat e racionalizimit duket se e bëjnë korrupsionin më të pranueshëm dhe disa emocione, si faji, mund të bëjnë që vendimi për të vepruar në mënyrë korruptive të jetë më pak i mundur (Dupuy dhe Neset 2018).

Llojet e korrupsionit

Dy kategori të gjera të korrupsionit i bazuar në vendndodhjen institucionale përfshijnë korrupsionin i “nivelet të lartë” dhe “i nivelet të ulët”. I pari përfshin presidentë, ministra, anëtarë të legjislativit, guvernatorëve dhe zyrtarëve të tjerë të rangut të lartë, ndërsa korrupsionin i niveleve më të ulëta lidhet me nëpunësit civilë. Dallimi i nivelet të lartë / nivelet të ulët kryesisht paralelizon dallimet e bazuara në të dallueshme politike rolet ose funksionet e zyrtarëve publikë dhe normat që rregullojnë sjelljen e

tyre. Duke marrë parasysh këto dy kategori, shihen dhe katër nënndarje të tjera:

- 1) “Korrupsion efektiv”: Korrupsioni ndodh për të lehtësuar tregtinë fitimprurëse mes palëve. Kjo promovon efikasitetin në ndarjen e fondeve duke lejuar palët në sektorin privat të korrigjojnë gabime ekzistuese të qeverisë.
- 2) Korrupsioni me parim bamires: Korrupsioni ndodh kur parimi bamires delegon autoritetin vendimmarrës tek një pal dashakeqese. Niveli i korrupsionit varet nga kostot dhe përfitimet e krijimit të institucioneve optimale.
- 3) Korrupsioni me parim dashakeqes: Korrupsioni ndodh kur zyrtarët dashkeqës të qeverisë zbatojnë politika joefektive për të nxjerrë tarifata nga sektori privat. Niveli i korrupsionit varet nga stimujt e aplikuar në institucionet ekzistuese.
- 4) Korrupsioni vetë-përforcues: cmimi për korrupsionin varet nga niveli i korrupsionit për shkak të komplementaritetëve strategjike. Niveli i korrupsionit për institucione të caktuara varet nga rruga historike e institucionit.

Kultura dhe korrupsioni

Studime të ndryshme ((Husted, 1999; Davis dhe Ruhe, 2003; Tong, 2014; Achim, 2016) dokumentojnë një marrëdhënie të rëndësishme midis kulturës dhe korrupsionit. Për shembull, Husted (1999), në sondazhin e tij për 44 vende, zbulon se diferenca e pushtetit; maskuliniteti më i lartë dhe shmangia më e lartë e pasigurisë shoqërohen me korrupsion më të lartë. Davis dhe Ruhe A. (2003), në analizën e tyre të 50 vendeve, zbulojnë gjithashtu se si diferenca e pushtetit ashtu edhe maskuliniteti vijnë për të shpjeguar një variacion të nivelit të korrupsionit. Përveç kësaj, ata zbulojnë edhe individualizmin si një faktor përcaktues për nivelin e korrupsionit. Disa rezultate të ngjashme janë marrë nga Halkos dhe Tzeremes (2011) duke përdorur një kampion të përbërë nga 77 vende. Ata gjithashtu zbulojnë se diferenca e lartë e pushtetit dhe vlerat më të larta të kolektivizmit shoqërohen me një nivel më të lartë korrupsioni. Sipas modelit kulturor të Hofstede, Achim (2016) gjeti gjithashtu se një distancë e lartë e pushtetit, një kolektivizëm më i lartë dhe një orientim për një kohë të shkurtër rrisin nivelin e korrupsionit. Lidhur me modelin kolektivist, Tong (2014) eksploron marrëdhënien midis korrupsionit dhe psikologjisë kulturore, duke ekzaminuar shoqërinë kineze. Ai konstaton se përvojat negative të individit në fëmijëri (p.sh., varfëria, uria) së bashku me një traditë kolektivistike agrare shoqërohen me një prirje më të lartë drejt korrupsionit në të ardhmen. Në studimin e tyre, Fisman dhe Miguel (2007) zbuluan se diplomatët nga vendet shumë të korruptuara kanë më shumë gjasa të shkelin ligjin e parkimit sesa diplomatët nga vendet më pak të korruptuara dhe arrijnë në përfundimin se korrupsioni është pjesërisht një fenomen kulturor. Në mënyrë të ngjashme, studimi i Barr dhe Serra (2010) zbuloi se në mesin e studentëve, të cilët u klasifikuan sipas përkatësisë së vendeve më të korruptuara dhe më pak të korruptuara, kultura ndikon ndjeshëm në korrupsion. Kështu, ata arrijnë në përfundimin se vlerat dhe besimet ndaj akteve të korrupsionit janë të lidhura ngushtë me vendin pritës.

Pasojat negative të korrupsionit për ekonominë janë:

1. Zgjerimi i ekonomisë në hije. Ekonomia në hije ka pasojat negative si për shtetin ashtu edhe për shoqërinë në tërësi. Niveli i lartë i ekonomia në hije është arsyeja e deformimit të mekanizmit të tregut, ajo shkel regjimin e konkurrencës. Kompanitë që operojnë në hije marrin a numri i avantazheve (mospagimi i taksave, marrja e urdhrave nga qeveria mbi a baza jotransparente). Shteti ka edhe pasojat të konsiderueshme negative nga ekonomia në hije - mungesa e të ardhurave tatimore, një reduktim në pjesën e shpenzimeve të buxhetit e shtetit dhe rëndimin e problemeve sociale. Sipas raprakte përlllogaritjet e Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik në periudhën janar-shtator Në vitin 2020, niveli i ekonomisë në hije ishte 35% e PBB-së zyrtare, që është 5% më pak krahasuar me periudhën korresponduese të vitit 2019 . Ndër arsyet kryesore për uljen e hijes së ekonomisë mund të dallohen këto: arritja e stabilizimit relativ makroekonomik; ulje e inflacionit norma; përmirësimi i kushteve të biznesit; tërheqja e një pjese të të ardhurave të punonjësit nga hija, për shkak të uljes së shkallës së

sigurimeve shoqërore.

2. Prishja e mekanizmave konkurrues të tregut. Kryerja jo transparente tenderët e prokurimeve publike çuan në faktin se urdhërat e qeverisë, dhe, në përputhje me rrethanat, fondet buxhetore, nuk u morën nga ata që ishin konkurrues, por nga ata që ishin në gjendje të përfitonin përfitime në mënyrë të paligjshme. Kjo shkakton një ulje të efikasitetit të tregut dhe diskrediton idetë e konkurrencës në treg.

3. Përdorimi jo efektiv i fondeve buxhetore. Korrupsioni ndikon negativisht të dyja të ardhurat dhe shpenzimet e buxhetit të shtetit. Si niveli i korrupsionit në shteti rritet, të ardhurat në buxhet ulen. Në hulumtimin e tyre, Tanzi dhe Davudi vërtetën se ulja e vlerësimit të korrupsionit me një pozicion e ul gjendjen të ardhurat me 1.71–2.51% të PBB-së. Një rënie e tillë ndodh për shkak të rritjes së ekonomia në hije, rënia e të ardhurave nga taksat dhe sigurimi social i qytetarëve. Nga korrupsioni vuajnë edhe fondet buxhetore të shtetit – shpenzimet sociale, si subvencionet dhe ato humbasin synimin e tyre dhe përfituesit e tyre janë të pasur pjesë të popullsisë. Sipas llogaritjeve të FMN-së, një rritje në korrupsioni për njësi korrespondon me një ulje të raportit të këtyre shpenzimeve me 1.32–2.19% e PBB-së. Gjithashtu, rritja e korrupsionit me një njësi e zvogëlon raportin të shpenzimeve për arsimin dhe mjekësinë ndaj PBB-së me 0,34–0,45%.

4. Rritje e çmimeve për shkak të rritjes së “kostove të korrupsionit”. Bizneset paguajnë ryshfet për të shmangur pagimin e taksave dhe rregullimin e qeverisë. Në Ukrainë, 62% e të anketuarit shmangin pagimin e taksave, 47% e tyre japin ryshfet për këtë, dhe madhësia e tyre është mesatarisht 1.76% e të ardhurave, që është shumë më e lartë se treguesi mesatar për mostra e përdorur në studim. Meqenëse qarkullimi në Ukrainë në vitin 2019 arriti në 487 miliardë UAH., atëherë, në përputhje me rrethanat, mund të supozohet se vetëm për shitjen me pakicë Sektori i tregtisë, numri i ryshfeteve mund të arrijë në të paktën 8 miliardë hryvnias.

5. Përkeqësimi i klimës së investimeve. Investimet e huaja janë shumë të ndjeshme ndaj korrupsionit. Rritja e korrupsionit redukton edhe investimet e huaja direkte më shumë se një rritje korresponduese e taksave. Një rënie në nivelin e vendit të korrupsionit me një pikë korrespondon me një rritje prej 23.1% të volumit të huaj investimi direkt.

Komponentët e qasjes bihejvjoriste ndaj luftës kundër korrupsionit:

- Një kuptim kompleks se si individët bëjnë zgjedhje: një perspektivë bihejvjoriste nuk shikon vetëm vendimin për të vepruar në mënyrë korruptive ose jo, por edhe se si individët e bëjnë atë vendim. Për të kuptuar vendimmarrjen racionale bazuar në një kalkulim të kostos dhe përfitimeve, qasja bihejvjoriste shton kompleksitet në përcaktimin e atyre çfarë janë kostot dhe përfitimet. Siç është shpjeguar më sipër, jo vetëm logjika por edhe emocionet, shortcut-et mendore të ndërtuara, zgjidhjet e paracaktuara për problemet, dhe pritshmëritë sociale dhe kulturore të pranueshmërisë, pavarësisht nga stimujt ligjorë dhe administrativë (Baez Camargo 2017), luajnë një rol në përcaktimin e vendimmarrjes së individëve përballë mundësive për korrupsion.

- Një kuptim kontingjent i korrupsionit: nga perspektiva bihejvjoriste, korrupsioni shihet si një koleksion i sjelljeve individuale (Wills Silva dhe Day 2016). Kështu, më shumë se një problem i vetëm, vendimet për korrupsion bëhen në një mënyrë të caktuar, në një kohë të caktuar në një kontekst të caktuar. Kështu që, qëllimi i luftës kundër korrupsionit është të ndërhyhet në ato vendime specifike më shumë se në politika të përgjithshme e jo-personale (Wills Silva dhe Day 2016).

- Një konsiderim i formave të komunikimit si një shkaktar për ndryshime: si formohet dhe

prezantohet informacioni mund të shtyjë qytetarët nga pasiviteti përballë korrupsionit në angazhim kundër tij (Baez Camargo 2017). Është treguar se informacioni i duhur nuk është vetëm për kostot e korrupsionit, por për shkallëzimin e bindjeve të lidhura me të kur ai shihet si një normë (Baez Camargo 2017). Gjithashtu, mesazhet për të drejtat dhe rëndësinë e gëzimit të qasjes në shërbime publike të cilësisë së lartë kanë treguar të kenë rezultate pozitive (Baez Camargo 2017).

- Kjo qasje merr parasysh dimensionin social të korrupsionit: konteksti social ndikon në sjelljen korruptive në mënyra të ndryshme (Lindner 2014). për shembull, rritja e korrupsionit në një shoqëri ul besimin dhe pritshmëritë për ndershmëri në institucionet publike, çka rrit bindjen se korrupsioni është e vetmja zgjidhje për të arritur atë që qytetarët kanë nevojë. Mund të përforcohet besimi se korrupsioni është vetëm mënyra për të kënaqur nevojat e individit dhe për të siguruar ofrimin e shërbimeve të cilësisë. Në mënyrë të ngjashme, normat sociale dhe presionet, për shembull, për të kthyer favorin, gjithashtu shpjegojnë sjelljen korruptive në disa kontekste. Në të njëjtën mënyrë siç normat sociale mund të tolerojnë vendime korruptive, ato mund të jenë një mjet kundër korrupsionit i fuqishëm për shkak të ndikimit të tyre të madh në formimin e sjelljes në shoqëri të caktuara.

Konkluzione

Te shikuarit e fenomenit të korrupsionit nën qasjen bihejviriste, si një koleksion sjelljesh individuale e trajtuar në studime të ndryshme, përfaqeson edhe qellimin e këtij artikulli. Disa studime tregojnë se vendimmarrja është e ndikuar nga perdorimi i tepert i intuites se gabuar dhe zgjedhjeve të shpejta mendore si dhe nga presioni social. Sipas këtij artikulli individët në pozicione të fuqishme, si dhe ata që perfitojnë personalisht dhe kanë vetekontroll me të ulet, kanë me shume gjasa të vepronin në mënyrë korruptive. Korrupsioni është i ndarë në dy kategori të gjera ku perfshihet korrupsion i “nivelet të ulet” dhe korrupsion i “nivelet të lartë”, duke marrë parasysh këto kategori shihen dhe kater nëndarje të tjera. Shume studime dokumentojnë një marrëdhënie të rëndësishme mes kultures dhe korrupsionit, përvojat negative të individit në femijeri (p.sh., varferia, uria) se bashku me një traditë kolektiviste agrare shoqerohen me një prirje me të lartë drejt korrupsionit në të ardhmen. Nder vite janë analizuar një sërë faktorësh negative që ndikojnë tek ekonomia, sic janë zgjerimi i ekonomisë në hije, prishja e mekanizmave konkurrues të tregut, perdorimi jo efektiv i fondeve buxhetore, rritje e cmimeve për shkak të rritjes së “kostove të korrupsionit”, perkeqesimi i klimes së investimeve. Por prespektiva bihejviriste nuk shikon vetëm vendimin për të vepruar në mënyrë korruptive ose jo, por edhe se si individët e bëjnë atë vendim. Qasja bihejviriste merr parasysh dimensionin social të korrupsionit.

Referenca

1. Morris, S. D. (2011). Forms of corruption. CESifo DICE report, 9(2), 10-14.
2. Ibodullaevich, K. K., & Kizi, U. G. K. (2021). Types, forms of corruption, causes and consequences. Scientific progress, 1(4), 4-9.
3. Vargas-Hernández, J. G. (2009). The multiple faces of corruption: Typology, forms and levels. Organizational immunity to corruption: Building theoretical and research foundations, 111-117.
4. Kahneman, D., Lovallo, D., & Sibony, O. (2011). Before you make that big decision.
5. Rusch, J. (2016, April). The social psychology of corruption. In Proc., 2016 OECD Integrity Forum, Fighting the Hidden Tariff: Global Trade without Corruption. Paris: OECD.
6. Dupuy, K., & Neset, S. (2018). The cognitive psychology of corruption. Micro-level Explana-

- tions for Unethical Behavior, U4, (2018), 2.
7. Husted, B. W. (1999). Wealth, culture, and corruption. *Journal of international business studies*, 30, 339-359.
 8. Davis, J. H., & Ruhe, J. A. (2003). Perceptions of country corruption: Antecedents and outcomes. *Journal of Business Ethics*, 43, 275-288.
 9. Tong, W. (2014). Analysis of corruption from sociocultural perspectives. *International Journal of Business and Social Science*, 5(11).
 10. Achim, M. V. (2016). Cultural dimension of corruption: A cross-country survey. *International Advances in Economic Research*, 22(3), 333-345.
 11. Sundström, A. (2015). Covenants with broken swords: Corruption and law enforcement in governance of the commons. *Global Environmental Change*, 31, 253-262.
 12. Fisman, R., & Miguel, E. (2007). Corruption, norms, and legal enforcement: Evidence from diplomatic parking tickets. *Journal of Political economy*, 115(6), 1020-1048.
 13. Barr, A., & Serra, D. (2010). Corruption and culture: An experimental analysis. *Journal of Public economics*, 94(11-12), 862-869.
 14. Samiilenko, H., Ivanova, N., Shaposhnykova, I., Vasylychenko, L., Solomakha, I., & Povna, S. (2021). Corruption as a Threat to Economic Security of the Country. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(12), 316-322.
 15. Baez-Camargo, C., & Ledeneva, A. (2017). Where does informality stop and corruption begin? Informal governance and the public/private crossover in Mexico, Russia and Tanzania. *Slavonic & East European Review*, 95(1), 49-75.
 16. De-Silva, D. L., Elias, M., Willmott, K., Mallet, J., & Day, J. J. (2016). Diversification of clearwing butterflies with the rise of the Andes. *Journal of biogeography*, 43(1), 44-58.
 17. Lindner, S. (2014). Overview of corruption and anti-corruption in Botswana.
 18. Tanzi, V. and Davoodi, H. (1997) "Corruption, Public Investment, and Growth", IMF Working Paper
 19. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Public finance management system reform strategy 2017-2020"